

Stambulska
recepcja
Arabskiej
Wiosny i idei
„tureckiego
modelu”
demokracji

Karol Kaczorowski

Stambulska
recepcja
Arabskiej
Wiosny i idei
„tureckiego
modelu”
demokracji

© Copyright by Karol Kaczorowski & Wydawnictwo LIBRON

Kraków 2014

ISBN 978-83-64275-69-2

Recenzenci:

dr hab. Robert Borkowski

prof. dr hab. Janusz Mucha

Redakcja, korekta: Marcin Piątek

Projekt okładki, skład: Joanna Bizior

Na okładce: Błękitny Meczet w Stambule, fot. Graham Bould

Niniejsza publikacja powstała na bazie pracy magisterskiej przygotowanej w Katedrze Socjologii Ogólnej i Antropologii Społecznej Wydziału Humanistycznego AGH.

Publikacja finansowana przez Towarzystwo Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego

Wydawnictwo LIBRON – Filip Lohner

al. Daszyńskiego 21/13

31-537 Kraków

tel. 12 628 05 12

e-mail: office@libron.pl

www.libron.pl

SPIS TREŚCI

WSTĘP	
OPINIE TURCZYNEK I TURKÓW NA TEMAT ARABSKIEJ WIOSNY	9
ROZDZIAŁ 1.	
SPÓR O DEFINICJĘ DEMOKRACJI W NAUKACH SPOŁECZNYCH	13
Problemy z definicją demokracji	14
Współczesne ujęcia demokracji	16
Demokracja w czasach intensywnej globalizacji	24
Demokratyzacja i odejście od rządów autorytarnych	30
Podsumowanie	33
ROZDZIAŁ 2.	
DEMOKRATYZACJA TURCJI	35
Demokratyzacja z perspektywy historii Republiki Turcji	36
Muzułmańska demokracja w Turcji	49
Wskaźniki demokratyzacji i de-demokratyzacji Turcji	54
Podsumowanie	60
ROZDZIAŁ 3.	
ARABSKA WIOSNA 2011. PRZEBIEG NAJWAŻNIEJSZYCH WYDARZEŃ	63
Tunezyjski początek Arabskiej Wiosny	64
Masowe demonstracje w Egipcie	70
Powstanie w Libii	74
Sytuacja protestujących w Syrii i Bahrajnie	77
Konsekwencje protestów – Arabska Wiosna w rok po rozpoczęciu	80
Podsumowanie	83

ROZDZIAŁ 4.

ARABSKA WIOSNA Z PERSPEKTYWY TEORII: KONFLIKTU SPOŁECZNEGO, REWOLUCJI I RUCHÓW SPOŁECZNYCH	87
Arabska Wiosna z perspektywy klasycznych teorii konfliktu społecznego i rewolucji politycznej	90
Arabska Wiosna z perspektywy powojennych teorii konfliktu i rewolucji	100
Arabska Wiosna z perspektywy teorii ruchów społecznych	109
Podsumowanie	116

ROZDZIAŁ 5.

METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH	119
Problemy badawcze postawione w badaniach własnych	119
Metodologia badań w kontekście ogólnej metodologii nauk	120
Specyfika metod wykorzystanych w badaniach własnych	125
Podsumowanie	127

ROZDZIAŁ 6.

ARABSKA WIOSNA I TURECKA DEMOKRACJA W OPINIACH STAMBULSKICH STUDENTÓW I STUDENTEK	129
Podstawowe informacje o tureckim systemie edukacyjnym	129
Charakterystyka próby badawczej	131
Sfery życia cenione przez ankietowanych i ankietowane	135
Korzystanie z mediów przez respondentki i respondentów	136
Arabska Wiosna w oczach badanych studentek i studentów	138
Opinie badanych o tureckiej polityce zagranicznej	143
Turecka demokracja w opiniach badanych	145
Podsumowanie i wnioski wpływające z badania sondażowego	151

ROZDZIAŁ 7.

POGLĄDY NA WYDARZENIA ARABSKIEJ WIOSNY I IDEĘ „TURECKIEGO MODELU” DEMOKRACJI ZAWARTE W TURECKIEJ CODZIENNEJ PRASIE ANGLOJĘZYCZNEJ	157
Podstawowe informacje o tureckim rynku prasowym	157
Specyfika przeprowadzonej analizy treści prasy	164
Sposób opisywania wydarzeń Arabskiej Wiosny w „Today’s Zaman” i „Hürriyet Daily News”	167

Wizerunek Turcji i opinie na temat jej polityki międzynarodowej zawarte w tureckich dziennikach anglojęzycznych	172
Obraz krajów zachodnich w badanych artykułach	180
Podsumowanie	184
ROZDZIAŁ 8.	
PROTESTY W PARKU GEZI – KRYZYS IDEI „TURECKIEGO MODELU” DEMOKRACJI	187
Przebieg najważniejszych wydarzeń	188
Grupy zaangażowane w protesty	201
Reakcja tureckiej i międzynarodowej opinii publicznej na protesty wokół parku Gezi	206
Tureckie wsparcie dla Arabskiej Wiosny – zaprzepaszczone szansa?	214
ZAKOŃCZENIE	
TURCJA I KRAJE ARABSKIE W PROCESIE REORIENTACJI SWOJEJ TOŻSAMOŚCI REGIONALNEJ	217
BIBLIOGRAFIA	223
ANEKS. SPIS TABEL I WYKRESÓW	243
SUMMARY	245

WSTĘP

OPINIE TURCZYNEK I TURKÓW NA TEMAT ARABSKIEJ WIOSNY

Sukces tunezyjskich demonstracji, na przełomie 2010 i 2011 roku gromadzących tysiące zdesperowanych obywateli domagających się odejścia urzędującego przez dwadzieścia cztery lata prezydenta Zine el-Abidine Ben Alego, był zaskoczeniem zarówno dla zachodnich komentatorów politycznych, jak i dla samych protestujących. Informacje o zgromadzeniach i „marszach gniewu”, rozpowszechniane między innymi za pomocą telefonów komórkowych i portali społecznościowych w Internecie, a także arabskich telewizji satelitarnych (zwłaszcza Al-Jazeera), wywołały oddźwięk w sąsiednim Egipcie, którego obywatele często solidaryzowali się z tunezyjskimi buntownikami. Możliwość skutecznej mobilizacji społeczeństwa przeciwko uciskowi ekonomicznemu i politycznemu utrzymujących się przez dekady reżimów uświadomiła obywatelkom i obywatelom na całym Bliskim Wschodzie (a także daleko poza światem arabskim), że istnieje pokojowa droga zmiany ciężkich warunków życia i przeciwstawienia się niesprawiedliwości w dystrybucji władzy przez panujących w krajach regionu. Zachodni publicyści i naukowcy zaczęli postrzegać owe protesty jako okazję dla nowej fali demokratyzacji. Fenomen masowych przypadków nieposłuszeństwa obywatelskiego, początkowo określanych jako „niepokoje” czy „wrzenie” w regionie, zyskał w większości globalnych mediów nacechowane pozytywnie miano Arabskiej Wiosny lub arabskiego przebudzenia – nawiązujące bezpośrednio do dziewiętnastowiecznej Wiosny Ludów i dwudziestowiecznej Jesieni Ludów.

Zdezorientowani zachodni politycy, jak i autorzy analiz prasowych zaskoczeni powstaniem muzułmańskiej ludności domagającej się

demokratyzacji zaczęli spoglądać w kierunku Turcji – postrzeganej jako jedyna stabilna demokracja wśród państw z islamską większością ludności. Choć stawianie tego kraju za wzór systemu politycznego w regionie ma swoje korzenie już we wcześniejszych dekadach (a nawet w dziewiętnastym wieku – por. Rozdział 2.), to wobec współczesnej sytuacji na Bliskim Wschodzie idea ta zyskała szczególny rozgłos na arenie międzynarodowej. Stało się tak ze względu na ocieplenie stosunków Turcji z sąsiadami (dzięki rządzącej Partii Sprawiedliwości i Rozwoju założonej przez byłych islamistów). Nastąpiła także zmiana tradycyjnej – niechętniej państwom arabskim – polityki międzynarodowej Turcji, obecnie szukającej większego oddziaływania w regionie za pomocą strategii nawiązującej do relacji z czasów Imperium Osmańskiego (por. Rozdział 3.). Pytanie, czy Turcja może stanowić wzór dla Bliskiego Wschodu, często uznawane jest za bezzasadne ze względu na znaczne różnice etniczne i historyczne między państwami (por. Mohapatra 2011). Pomimo iż w niniejszej pracy nie udzielam jednoznacznej odpowiedzi, staram się uargumentować, że stawianie powyższego pytania jest jak najbardziej zasadne.

Protesty odbywające się w dziesiątkach krajów arabskich nie zawsze kończyły się pokojowym przekazaniem władzy lub znacznymi reformami politycznymi, lecz dzięki nim udało się doprowadzić do odejścia czterech władców autorytarnych i zorganizować demokratyczne (w większym lub mniejszym stopniu) wybory w Egipcie i Tunezji. Arabska Wiosna wywołała także ferment w międzynarodowym świecie naukowym.

Interesuje mnie recepcja Arabskiej Wiosny w Turcji. Recepcję można, moim zdaniem, rozumieć jako odbiór wydarzeń połączony z jednoczesnym ich wyjaśnianiem, wartościowaniem i prognozowaniem konsekwencji lub jako odbiór i powierzchowną choćby refleksję. Interesują mnie oba podejścia. Perspektywa Turcji łączy spojrzenie z obrębu regionu – bezpośredniego sąsiedztwa rewolucji – z punktem widzenia europejskim i zachodnim. Należy także pamiętać, iż państwo to wchodzi w skład Rady Europy, jest długoletnim członkiem NATO i kandydatem do Unii Europejskiej. Stambuł stanowi zaś kulturową i ekonomiczną stolicę Turcji. Znajdują się w nim siedziby największych tureckich firm oraz redakcje krajowej prasy (w tym analizowanych

tutaj dzienników). Stambulskie uniwersytety, razem z tymi mieszczącymi się w Ankarze, tworzą zaplecze przyszłych elit politycznych, ekonomicznych, duchowych i artystycznych.

Zarówno tytuł pracy, jak i złożoność problematyki przedstawionej powyżej mogą sugerować, iż próbuję połączyć kilka odrębnych tematów. Chciałbym w tym miejscu zauważyć, że zważywszy na komentarze międzynarodowej opinii publicznej oraz specjalistów nauk społecznych i arabistów, łączenie wielu protestów w jedno zjawisko Arabskiej Wiosny jest absolutnie zasadne – choć należy pamiętać o zaznaczeniu partykularnych różnic. Ponadto nie sposób badać turecką opinię o tym fenomenie bez odwołania się do idei „tureckiego modelu” demokracji (czego przykładem jest obecność rozdziałów poświęconych roli Turcji w regionie w obydwu wydanych dotychczas polskich publikacjach książkowych analizujących Arabską Wiosnę – Zdanowski 2011; Danecki i Sulowski 2011). Powiązanie tej problematyki uzasadniam wielokrotnie na stronach niniejszej pracy.

Zarówno kwestia Arabskiej Wiosny, jak i demokracji w Turcji łączą się z szeregiem innych problemów i uwarunkowań. Najważniejsze z nich starałem się omówić, o pozostałych – ze względu na ograniczenia pracy – zmuszony byłem zaledwie wspomnieć lub je pominąć – podaję jedynie literaturę z nimi związaną. Do takich (w pewien sposób zaniedbanych) tematów należały: problematyka mniejszości kurdyjskiej w Turcji, relacje między byłymi państwami kolonialnymi a Bliskim Wschodem, wpływ polityki Izraela na porządek polityczny regionu, dążenie Turcji do wejścia do Unii Europejskiej.

Moje badania, opierające się na opinii studentów stambulskich uczelni oraz codziennej prasy anglojęzycznej, umotywowane są chęcią przedstawienia poglądów z jednej strony potencjalnych członkiń i członków przyszłych elit politycznych i społecznych Turcji, z drugiej – osób obecnie wpływających na opinię publiczną. Anglojęzyczne dzienniki stanowią szczególny przypadek prasy tureckiej, gdyż większą uwagę przykładają do wiadomości zagranicznych. Mogą także swobodnie dobierać tematy ze względu na adresata, którym jest obcokrajowiec. Bardzo istotny z mojego punktu widzenia był natomiast fakt, że informacje i komentarze w nich zamieszczone

mogą wspierać prowadzoną przez Turcję politykę zagraniczną lub przeciwstawiać się jej.

W pierwszym rozdziale omawiam rozmaite ujęcia demokracji i sposoby mierzenia jej jakości proponowane w naukach politycznych i społecznych. W drugiej części pracy analizuję historię Republiki Tureckiej pod kątem demokratyzacji i de-demokratyzacji w tym kraju. Zarysowuję w niej także scenę polityczną Turcji i rywalizujące ideologie dominujące. Trzeci rozdział przedstawia najważniejsze wydarzenia składające się na Arabską Wiosnę oraz ich dotychczasowe konsekwencje. W czwartym rozdziale poruszam kwestię socjologicznych teorii konfliktu, rewolucji i ruchów społecznych jako narzędzi pomocnych do zrozumienia tych zjawisk. Ostatnie trzy rozdziały dotyczą natomiast przeprowadzonych przeze mnie badań i ich metodologii. Najpierw przedstawiam pytania badawcze i metody pomocne w uzyskaniu odpowiedzi. W rozdziale szóstym natomiast prezentuję wyniki sondażu internetowego, przeprowadzonego wśród studentów i studentek stambulskich uczelni wyższych. Rozdział siódmy zawiera wnioski z analizy tureckiej prasy angielskojęzycznej z okresu styczeń–czerwiec 2011. Ósmy rozdział stanowi niejako uzupełnienie pracy – przedstawiony został w nim przebieg protestów wokół parku Gezi, zapoczątkowanych pod koniec maja 2013 roku w Stambule. Brutalność tłumienia demonstracji oraz bezwzględność w walce z politycznymi oponentami niektórym komentatorom przypominały zachowanie reżimów ogarniętych w 2011 roku Arabską Wiosną, inni podkreślali, iż premier Turcji jest demokratycznie wybranym politykiem. Reakcja rządu na manifestacje w obronie parku Gezi wywołała jednak kryzys idei „tureckiego modelu” demokracji.